

הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל

שימוש תלמידי חכמים

שימוש תלמידי חכמים, אומרים התוספות בכתובות,¹ הוא מעבר לתלמוד תורה רגיל; ובניגוד לתלמוד תורה רגיל, שמפסיקים אותו לשם קיום מצוות אחרות בשעה שמגיע זמן של המצוות, הרי שאת שימוש תלמידי החכמים אין מפסיקים גם לא לשם קיום מצוות אחרות. שימוש תלמידי חכמים זהו שיא לימוד התורה. המקור לחיוב לימוד הסוג הזה של התורה הוא בפסוק: "ויאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו".² מכאן לומדת הגמרא בברכות³: "שגדולה שמושה של תורה יותר מלמודה". אלישע עשה מעשה של יציקת מים, שלכאורה כל אחד יכול היה לעשותו, אולם לגבי אלישע היה בכך משום שימושה של תורה. כשתלמיד משמש רב, גם יציקת מים היא לימוד תורה. הכול הוא לימוד תורה. כל חייו של התלמיד חכם הם תורה, וכל מעשה שרואים שהוא עושה, יש בו משום לימוד תורה.⁴ לכן אומרים התוספות, שאמנם לימוד התורה עצמו נדחה מפני מצוות אחרות, שכן ללמוד ניתן גם אחר כך, אולם שימוש התלמיד חכם אינו נדחה מפני מצוות אחרות, שכן את המעשה שעושה התלמיד חכם עכשיו, הוא לא יעשה אחר כך.⁵

שימוש תלמידי חכמים זהו עניינה של הישיבה, שבה מוסר הרב לתלמיד את תורתו, ומכאן נובעת חומרתו של מי שמונע מן התלמידים מלהיכנס לישיבת רבם. הגמרא בסוטה אומרת⁶ שאלישע "הלך להחזירו לגחזי בתשובה ולא חזר; אמר לו: חזור בך; אמר לו: כך מקובלני ממך, כל מי שחטא והחטיא את הרבים, אין מספיקין בידו לעשות תשובה". בגמרא מובאת מחלוקת מה היה חטאו של גחזי: "איכא דאמרי, אבן שואבת תלה לו לחטאת ירבעם, והעמידו בין שמים

* ראש ישיבת מרכז הרב והרב הראשי לישראל; מתוך הספר 'שיחות מרן הגר"א שפירא למועדים', בעריכת הרב בנימין רקובר (מכת"י), כל הזכויות שמורות לרב בנימין רקובר, ירושלים תשע"ט. מפורסם כאן באדיבותו.

1. יז, א ד"ה מבטלין.
2. מלכים ב' ג, יא.
3. ז, ב.
4. ראה במהר"ץ חיות לברכות, שם.
5. עיין עוד בספר "אמרי דוד", חלק א, עמוד לג.
6. מז, א.

לארץ; ואיכא דאמרי, שם חקק לה אפומה, והיתה אומרת: 'אנכי' ולא יהיה לך'; ואיכא דאמרי, רבנן דחה מקמיה, דכתיב: 'ויאמרו בני הנביאים אל אלישע, הנה נא המקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך צר ממנו' - מכלל דעד האידינא לא הוה דחיק". הגמרא משווה את חומרת מניעת התלמידים מלהיכנס לשיבת רבם לחומרת אבזרייהו של עבודה זרה, ועל שניהם היא אומרת שהעושה אותם "אין מספיקין בידו לעשות תשובה". משמע שגם מניעת התלמידים מלהיכנס לבית רבם היא מעין אבזרייהו של עבודה זרה. גחזי היה אדם גדול, אלא שמכיוון שמנע מן התלמידים לשמוע את תורת רבם - היה זה חטא ללא תיקון, שכן בכך הוא קטע את המשך מסירת התורה מדור לדור.

צריך לדעת זאת. כך נמסרת התורה מדור לדור, מרב לתלמיד. קבלת התורה צריכה להיות מרב לתלמיד, על ידי שימוש חכמים בישיבה, ואם מישהו מפריע ללימוד התורה, הוא מפריע לעצם המשכת מסורת התורה, לקבלת התורה. ישיבה היא מוסד החיים של האומה. זהו המקום שבו ממשיכה מסורת התורה. על יהושע בן נון נאמר: "ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל"⁷, ובזכות זה הוא זכה להיות ממשיכו של משה רבנו.⁸ ומה הייתה זכותו? שהוא היה מסדר את הספסלים בישיבה, כדי שיהיה מקום שבו תמשיך מסורת התורה.⁹ ליהושע בן נון הייתה אחריות לכך שתהיה קיימת ישיבה, וכל מי שירצה לבוא וללמוד יוכל לעשות זאת. ובזכות אחריות זו הוא זכה להיות חוליה במסורת התורה העוברת מדור לדור. משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים, וכן הלאה, כפי שמונה הרמב"ם בהקדמתו ל"יד החזקה" את כל מוסרי התורה מדור לדור; ומסירת התורה המשיכה גם לאחר הרמב"ם, בכל דור ודור, מרב לתלמיד, בישיבה. שימוש תלמידי חכמים - שעליו אנו למדים מיהושע בן נון ומשה רבנו¹⁰ - זוהי המדרגה הנעלה של תלמוד תורה, ולשם כך קיימת הישיבה. הישיבה נועדת על מנת למסור את התורה ישירות מן הרב לתלמיד, מתוך הזדהות של התלמיד עם תורתו ועם אישיותו של הרב, ועל ידי כך להגיע למדרגת שימוש תלמידי חכמים, שהיא מצוה בפני עצמה.¹¹

7. שמות לג, יא.

8. ראה רש"י במדבר כז, כט.

9. ראה במדבר רבה פרשה כא, אות יד.

10. ראה במדרש לקח טוב לשמות לג, יא, לבמדבר יא, כח, ולדברים א, לח, ובבעל הטורים שם; וכן בבתי מדרשות, חלק א, עמוד רלד.

11. ראה בספר חרדים, פרק טז, אות נ.

הישיבה אינה מקום של מסירת ידיעות התורה גרידא, אלא זהו מקום שבו צריך התלמיד להזדהות עם רבו. ולכן אנו מוצאים הלכות מיוחדות לגבי לימוד תורה בבית המדרש. כך למשל, אין מכניסים תלמיד שאינו הגון לבית המדרש ללמוד תורה, אלא "מחזירין אותו למוטב, ומנהיגין אותו בדרך ישרה, ובודקין אותו, ואחר כך מכניסין אותו לבית המדרש ומלמדין אותו"¹². זוהי הלכה מיוחדת של ישיבה. מחוץ לבית המדרש אין הגבלות בלימוד התורה, וכל אחד חייב ללמוד תורה, ואף האב חייב ללמד את בנו תורה, גם אם בנו אינו הגון, כשם שהוא חייב לחנכו בכל שאר המצוות; אבל להכניסו לתוך בית המדרש - אסור לו להכניסו אם אינו הגון, שכן לשם לימוד התורה בבית המדרש, בישיבה, יש צורך ביראת שמים. כשנכנסים ללמוד בישיבה, מתוך הזדהות עם הרב, יש צורך ביראת שמים. בכל שאר המצוות חייב כל יהודי בשווה, ואילו ביחס לקליטת התורה בבית המדרש - מכיוון שהתכלית היא יראת שמים, גם ההתחלה צריכה להיות מתוך יראת שמים; ומי שאינו ירא שמים - אין להכניסו לבית המדרש, מכיוון שהתורה לא תקלט אצלו. התורה הנקלטת בבית המדרש אינה יכולה להקלט בלי יראת שמים.

תכליתה של התורה היא הדבקות בריבוננו של עולם, וזוהי הדבקות העליונה ביותר בריבוננו של עולם. כפי שכותב בעל התניא,¹³ "הוא יחוד נפלא שאין יחוד כמוהו, ולא כערכו נמצא כלל בגשמיות להיות לאחדים ומיוחדים ממש מכל צד ופנה, וזאת מעלה יתרה גדולה ונפלאה לאין קץ אשר במצות ידיעת התורה והשגתה על כל המצוות מעשיות". יסוד התורה הוא הדבקות בקדוש ברוך הוא, ואת דרגת הדבקות הגבוהה ביותר ניתן להשיג על ידי לימוד התורה. לכן היה הרב צבי יהודה זצ"ל חוזר ומדגיש את החיוב להתנוענע בשעת לימוד התורה, הנלמד מן הפסוק: "כל עצמתי תאמרנה ה' מי כמוך" וגו',¹⁴ כפי שכותב האבודרהם¹⁵: "ונהגו ישראל להתנוענע בשעה שקורין, כי כשנתנה התורה נרתעו כלם, שנאמר: 'וירא העם וינועו', וכתוב: 'כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך', להודיע כי הוא וכל עצמותיו עסוקים יחד להלל ולשבח לשם", וכן נפסק להלכה בשולחן ערוך¹⁶ - שכן ההתנוענעות מבטאת את הדבקות בקדוש ברוך הוא, כפי שכותב המהר"ל¹⁷,

12. רמב"ם תלמוד תורה ד, א.

13. בליקוטי אמרים, פרק ה.

14. תהלים לה, י.

15. שם, עמוד מג, מהדורת ירושלים תשכ"ג.

16. שו"ע או"ח מח, הג"ה לסעיף א.

17. ראה בנתיבות עולם, נתיב התורה, סוף פרק טז, ונתיב העבודה, פרק ה.

ולמוד התורה חייב להיעשות מתוך דבקות בקדוש ברוך הוא ומתוך יראת שמים.¹⁸

בשעה שלומדים, צריך להרגיש ש"כל עצמתי תאמרנה ה' מי כמוך", שכן התורה היא שם ה', כפי שאנו מוצאים שהגמרא בברכות אומרת¹⁹: "מנין לברכת התורה לפני מן התורה? שנאמר: 'כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו'", ואם כן היא משווה את לימוד התורה לקריאה בשם ה'.²⁰ התורה עצמה היא שם ה', ועל כן בעיסוק בה "כל עצמותיו עסוקים יחד להלל ולשבח לשם". התורה היא תהילת ה', כשם שהתפילה היא תהילת ה', ולכן כפי שיש חיוב להתנוענע בתפילה,²¹ כך גם יש חיוב להתנוענע בלימוד התורה. ולפיכך אין אפשרות ללמוד תורה אלא מתוך יראת שמים, שכן העיסוק בתורה הוא עיסוק בשם ה'.

זהו מה שאומרת המשנה באבות,²² ש"עשרה שיושבין ועוסקין בתורה, שכינה שרויה ביניהם, שנאמר: 'אלהים נצב בעדת אל'... ומנין אפילו אחד? שנאמר: 'בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתך'" - שהעיסוק בתורה הוא הזכרת שם ה'. לפי המשנה באבות, הפסוק: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך",²³ מלמד שלימוד התורה הוא הזכרת שם ה', ובשעה שהאדם מזכיר את שם ה' על ידי לימוד התורה, הקדוש ברוך הוא בא ומשרה את שכינתו עליו. בשעה שהאדם לומד תורה, הקדוש ברוך הוא לומד את התורה עמו, וזוהי הדבקות העליונה ביותר. אולם, לשם כך יש צורך ביראת שמים, ומי שאין לו יראת שמים אינו יכול להשיג תכלית זו.

לכן כותב הרמב"ם בתשובותיו,²⁴ שיש איסור בהשגת גבול בלימוד תורה, שהרי זוהי פגיעה באחר, ואין לומר "שזה רבוץ תורה, ואין צריך בו נטילת רשות" וכו', שכן "התכלית המגיעה מת"ת הוא יראת שמים, כמו שנא': 'ליראה את השם הנכבד', ואמ' חז"ל: "'את ה' אלהיך תירא" - לרבות ת"ח', ואמרו: 'לא חרבה ירושלים עד שבזו בה ת"ח" וכו', וכשהתכלית אינה קיימת, גם התורה אינה קיימת. תכלית לימוד התורה אינה הקנאת ידיעות שכליות בעלמא, אלא יראת השמים הנוצרת כתוצאה מלימוד התורה, ועל כן אין אפשרות לעשות מעשים

18. וראה עוד בזוהר, פנחס, ח"ג דף ר"ט ע"א, וכן בכתר ראש - ארחות חיים, סימן כט, ובספר קניין תורה, עמוד סב.

19. כא, א.

20. ראה בחידושי אגדות למהרש"א, שם.

21. ראה בשולחן ערוך, שם.

22. ג, ו.

23. שמות כ, כא.

24. סימן שכג, מהדורת בלאו.

הסותרים את יראת השמים לשם לימוד תורה, שהרי על ידי כך אין מגיעים לתכלית העיקרית של לימוד התורה, שהיא יראת השמים. ולכן יש צורך בלימוד התורה גם במידות. המהר"י וויל דן באריכות בדין תלמיד חכם בזמן הזה, וכותב²⁵ שמי שאין בו מידות, אינו בגדר תלמיד חכם, גם אם הוא יודע הרבה. יכול להיות אדם שהוא בעל זיכרון, ויודע הרבה, אבל תלמיד חכם אינו, מכיוון שאין בו את המידות של התורה. התורה חייבת לבוא עם מידות טובות ועם יראת שמים, ומי שחסר לו במידות וביראת השמים – גם תורתו חסרה. מי שאינו שלם במידותיו, וחסרה לו אהבה וחיבה ולב טוב – גם תורתו פגומה, ואין הוא יכול להיות מוגדר כתלמיד חכם. גם אם יש לו הרבה ידיעות, והוא מלא חכמה – זהו פגם בתורה שלו, שכן התורה חייבת לבוא עם מידות ועם יראת שמים.²⁶

שמעתי מרבי נתן רענן זצ"ל, שהייתה פעם תערוכה של כתבי הרב קוק זצ"ל באוניברסיטה, והוא רצה מאוד ללכת לשם, וניגש לרב צבי יהודה זצ"ל, וסיפר לו שיש באוניברסיטה תערוכה על הכתבים של האבא. השיב לו הרב צבי יהודה זצ"ל: אמנם את החכמה של אבא נראה שם, אבל את יראת השמים של אבא לא נראה שם, אז מה יש לנו לעשות שם? והוא לא הלך לתערוכה. כולם יודעים איזו תשוקה גדולה הייתה לרב צבי יהודה זצ"ל לכל תג שאביו כתב, אבל אם אין שם את יראת השמים – אז אין מה לראות שם. יראת שמים ניתן להשיג רק בישיבה, מתוך מסירה של התורה מרב לתלמיד, ומתוך ההזדהות של התלמיד עם תורתו של הרב ועם אישיותו של הרב. רק בישיבה ניתן להגיע למדרגה זו של שימוש תלמידי חכמים, שבה התלמיד מזדהה לחלוטין עם רבו.

25. ראה בשו"ת סימן קסג, ועוד.

26. ראה במאירי למשלי א, ב; של"ה, מסכת שבועות, דף לב, א; אור החיים לבמדבר כו, כג, ד"ה עוד; ועוד.